

Гордана Илић Марковић*

Универзитет у Бечу

**Од „земље патуљка“ до „земље напретка“
Црна Гора у аустроугарској периодици Првог
светског рата**

Сажетак: На подлози текстова о Црној Гори у раду се анализира пропагандни израз аустроугарске ратне штампе Првог светског рата. Како савезничка тако и штампа Централних сила, освајању Црне Горе посвећују велику пажњу. Овом анализом је проширен корпус студије о Аустроугарском ратном пресбируу коју је ауторка 2017. године спровела на примеру текстова о окупацији Србије. Употребљавајући текстуални корпус из аустроугарске штампе, концентрисан око три доминантна мотива: освајање Ловћана, одлазак краља Николе у егзил и капитулацију – рад представља и прилог компаративној анализи пропагандног израза Првог светског рата.

Кључне речи: Црна Гора, Аустроугарска монархија, Први светски рат, ратна штампа, пропагандни израз, пад Ловћена, краљ Никола, полагање оружја.

Одлуком Берлинског конгреса Црној Гори се 1878. године признаје сувереност. На челу кнежевине остаје књаз Никола Петровић. Овом годином држава улази у мирнији период своје историје, што омогућава спровођење друштвених реформи, а проширењем територије и излазом и на море стварају се и услови за развој трговине и занатства. Држава ипак остаје неразвијена што условљава настављање исељавања великог броја њених грађана претежно у прекоокеанске државе и у Србију. По подацима из немачких, аустроугарских, француских и извора Османског царства, који се заснивају на проценама, наводи о броју становника у периоду од 1878. до Балканског рата варирају од око 200.000 до 290.000¹. Прецизније податке не даје ни попис из 1909. године. Након Балканских ратова у које Црна Гора улази као краљевина, проглашена 1910, земља задобија даље нове територије, а становништво се проширује за 75%. Објављивањем рата Аустроугарској монархији 5. августа² 1914. године, Црна Гора, и поред изграђених дипломатских односа, помака у међународној трговини и друштвених реформи, улази као једна од најмањих (350.000³, 392.000⁴ становника), привредно најнеразвијенијих земаља, са војском састављеном од 38.000 војника⁵, организацијски, командно и материјално

¹ 240.000 становника (процена) у: „Montenegro“, Brockhaus – Konversationslexikon, Bd. 11/1894, Leipzig–Berlin–Wien, 1013.

² Општа мобилизација је објављена 28. јула (Глас Црногорца, 15. 7. 1914, 1).

³ Enciklopedija Jugoslavije, 3, 1984, 106.

⁴ Дашић, Миомир, *Огледи из историје Црне Горе*, Подгорица, 2000.

⁵ Hirschfeld, Gerhard, Krumeich, Gerd, Renz, Irina etc., *Enzyklopädie Erster Weltkrieg*, Paderborn, 2003.

* gordana.ilic.markovic@univie.ac.at

неспремном за рат светских размера – одреднице на којима ће се заснивати аустроугарска ратна пропаганда у погледу на Црну Гору. У 19. веку бечка штампа је извештавала о „егзотичној“ земљи Петра Петровића Његоша, чије је боравке у Бечу бечка полиција будно пратила. Стереотипно виђење кулминира у сатиричном сижеу оперете Франца Лехара „Весела удовица“, чија је радња смештена „у паришком посланству једне фиктивне балканске земље“, која је у оригиналу либрета носила назив Монтенегро, што је после претпремијере у Бечу 30. децембра 1905. и написа у новинама о „црногорској веселој удовици“, цензуром промењено у Понтеведро⁶, док се имена ликова оперете задржавају, попут грофа Данила Даниловича, барона Мирка Зете и писара Његуша.

У јесен 1915. године, заједничком војном операцијом Аустроугарске, Немачке и Бугарске, а под командом немачког генерала Макензена, окупирана је Србија. Аустроугарске трупе освајају Црну Гору у јануару 1916. Штампа тога доба даје овом догађају велики значај концентришући се око неколико мотива, међу којима су најистакнутији *освајање Ловћена, бекство краља Николе и полагање оружја*.

Аустроугарски Ратни пресбир⁷, који је био директно подређен Врховној војној команди, отпочиње званично са радом првог дана рата и контролише штампу на целом подручју двојне монархије. Под цензуру овог пресбирора долази у току рата и штампа окупираних области – већег дела Србије⁸ од јесени 1915. године, са центром у Београду, а затим и Црне Горе, од јануара 1916. године. Садржаји београдског окупационог листа *Belgrader Nachrichten/Beogradске novine* били су подешени за становништво окупираних области. Поред промене писма, са ћирилице на латиницу, хрватске лексике и увођења српскохрватског као назива за језик у окупираној Србији, пропаганда се огледала и у приметно честим чланцима о „одлучној борби за Цара и отаџбину“ и „верности“ војника и официра јужнословенског порекла, „оданих граничара“ (као Боројевића, Саркотића или Глоговца). Ови садржаји су додавани чланцима о борбама аустроугарских трупа, већ објављеним у новинама у Аустрији и Угарској. Уз то је задатак пропаганде био да се „нова власт“ у Србији и Црној Гори представи као „пријатељ“, „спасилац“ и „доносилац културе“. Често се наводе примери о Аустроугарској као „добром и праведном господару у Босни и Херцеговини“, упућујући на већ доказану праведну окупацију. Ове новине значајне су за свеобухватно поимање

⁶ У штампи се цензура заобилази наводима о главном лику Грофу Данилу, као „правом сину понтевидејских црних гора“ („ein echter Sohn der pontevedinischen schwarzen Berge“), *Figaro*, 6. 1. 1906, 3. У америчкој филмској верзији из 1925. године (неми филм) земља је Монтебланко, а главни лик принц Данило Петровић, што наново изазива протесте и самог принца, тада у изгнанству, Данила Петровића, који добија парницу против филмске куће, а неколико земаља је дошло и до забране приказивања филма, као нпр. у Италији и Краљевини СХС. Ова оперета је извођена од самог свог настајања на бинама широм Европе, Јужне и Северне Америке, настали су филмови по њеном сижеу (већ 1911. снимљен неми филм у Аустроугарској) и урађено више телевизијских верзија. Само у прве две године опера је имала више хиљада извођења.

⁷ Више о Ратном пресбирору Аустроугарске у: Илић Марковић, Гордана *Рода Рода, Српски дневник ратног извештача из Првог светског рата*, Прометеј, Нови Сад, 2017.

⁸ Мањи део Србије са центром у Нишу потпада под бугарску окупациону власт.

пропагандног ратног израза употребљеног у извештавању о освајању Црне Горе, а од августа 1916. године, уредници ових новина по истом принципу покрећу и окупациони лист Црне Горе – *Cetinje Zeitung*. Уредници и сарадници који су ангажовани за рад у београдском листу били су пажљиво бирани међу новинарима и књижевницима из Аустрије, Угарске и Хрватске – Вилим Стипетић, Франц Дубски, Хуго Грајнц, Роберт Милер, гроф Јурај Оршић-Славетићи, Милан Огризовић и Ернст Клајн, аустријски писац и новинар, пре рата уредник у бечком листу *Neue Freie Presse*, који од лета 1916. прелази у Црну Гору где уређују *Цетињске новине*.

Пропагандни израз нема за циљ објективно преношење догађаја, стварно извештавање, већ је усмерен ка конструисању стварности код појединаца. Штампана је чинила саставни део ратне стратегије и постала значајно место одвијања ратног сукоба. Применом језичких средстава пропаганда је имала за циљ да формира јавно мњење, како у окупираној земљи тако и у својим редовима и јавности противничких земаља. Како у Аустријској и Угарској тако и у аустроугарској штампи Хрватске, Босне и Херцеговине и Словеније наилазимо на наведене мотиве, као и од 1915. године у штампи окупиране Србије и Црне Горе од 1916. године. Пропаганди у окупираним областима не служе само садржаји текстова, већ се она спроводи и променама у школској и културној политици, као и заменом симбола. Док се у Србији по окупацији као званичан назив за језик уводи *српскохрватски*, у Црној Гори се као назив језика употребљавао хрватски и црногорски: „У Старој Црној Гори су постављени црногорски, а у Новој Црној Гори⁹ аустријски и мађарски наставници хрватског језика“.¹⁰ Ђирилица је забрањена у обе земље. Главни медиј за спровођење пропаганде биле су окупацијске новине – у Црној Гори *Cetinje Zeitung/Cetinjske novine*, које су подлегале налозима и строгој цензури Ратног пресбиороа који је за уреднике постављао своје сараднике – новинаре и књижевнике из Аустрије, Угарске и Хрватске. Ипак због високог процента неписмених свакако је у самој земљи од већег значаја била културна и школска политика.

По извештајима аустроугарске команде, почетком децембра су окончане војне операције за заузимање Србије. Војска, која се већ налазила на граници према Црној Гори, добила је две недеље одмора, док је за то време у Которски залив пристизала флота ратне морнарице. Сем мањих сукоба до офанзиве која је отпочела 8. јануара није било већих оружаних сукоба. Угарски официр Кевес¹¹, командант аустроугарских јединица при окупацији Београда 1915. године, командује и трупама кроз Србију, потискујући српску војску на југ и учествује у освајању Црне Горе. Командант 42. пешадијске домобранске дивизије, познате по својој борбеној готовости и суровости, под именом „вражја дивизија“, Стјепан Саркотић, после учешћа у првим борбама у северозападној Србији, у којима је свирепо убијено мноштво цивила,

⁹ Области припојене после Балканских ратова.

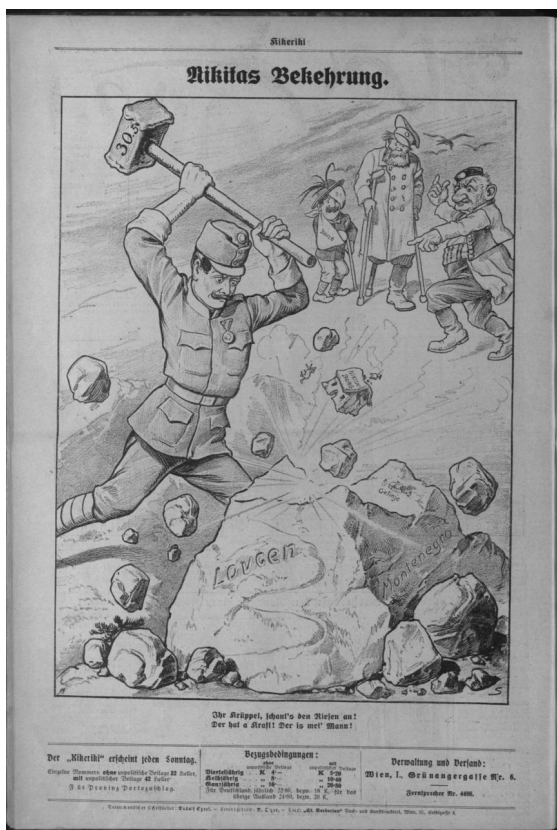
¹⁰ *Reichspost*, 1916/11/08: 15.

¹¹ *Baron Hermann Kövess von Kövesshaza* (1854, Темишвар – 1924, Беч), мађарски официр, командант аустроугарских јединица при окупацији Београда 1915, освајању Црне Горе и Албаније, заузима Цетиње 13. јануара 1916; Карл I 4. новембра поставља Кевеса за врховног командант аустроугарске војске.

постављен је за војног гувернера Србије током тринаестодневне окупације у децембру 1914. Након војних неуспеха 1914. и повлачења трупа из Србије, Саркотић је већ у јануару 1915. сменио Поћорек на месту војног гувернера Босне и Херцеговине. На тој функцији остаје до новембра 1918. године. Као командант трупа повремено учествује у војним акцијама и већ унапред разрађује план за освајање Црне Горе. У овом походу, за који се указала прилика по слому Србије, учествовао је као командант и „нарочито се истакао у борбама за Ловћен“, што му је донело титулу барон од Ловћена (Stephan Baron Sarkotić von Lovćen). О овом свом подухвату објавио је у Сарајеву и спис већ 1916. године (*Die Lovćenaktion*).

Освајање Ловћена није имало само стратешки значај. Ловћену је требало дати нову симболику Аустроугарске монархије. Одмах по освајању објављују се широм Аустроугарске бројни чланци о успеху удруженог дејства аустроугарских трупа у којима се посебно истиче готовост војника и официра словенског порекла. Фотографије прате ове написе, а од њих су израђиване како пропагандне разгледнице, тако и уметничке слике, попут „Гађање француско-црногорског утврђења Ловћен са ратног брода Радецки“ сликара Александра Кирхера и „Борба за Ловћен“ Рихарда Асмана¹². Не недостају ни карикатуре.

Највећи празник Монархије 18. август прослављен је и покретањем окупационих новина *Cetinjske novine/Cetinje Zeitung*. Лист је најављен као гласило које ће „служити мирнодопским циљевима“, „доносити истините вести из домовине“, које се „неће бавити политиком“, а „прво ће бити штампан на немачком и хрватском језику“, док је „за касније планирано и албанско издање“, како је 17. августа објављено у његовом првом броју. У овом броју не изостаје ни Ловћен:

„Никитин преобража“,
текст испод карикатуре:
 „Ви, богаљи, погледајте овог цина!
 Колику снагу има! Он је мој човек!“
 (*Kikeriki*, 23. 1. 1916, 6).

¹² Збирка слика Првог светског рата, Војно-историјски музеј у Бечу.

„1916. – отпочела је трећа година рата. Био је тек трећи дан нове године када се у касним вечерњим сатима над Которским заливом распламсао моћан блистави венац – хабзбуршки зидови су се уздигли и над Ловћеном; кроз непријатељску ватру, снежну олују и сурово урезане стене, подигли су га за три дана домобрани из Угарске и Чешке, босански ловци и људи далматинског крша.“

У окупационим новинама Београда (*Belgrader Nachrichten*) већ прва реченица извештаја од 13. јануара наглашава кратко време за које је освојен Ловћен: „У тродневној борби наша храбра пешадија је премостила [...] очајнички отпор непријатеља и тешкоће суровог зимског кршевитог предела, који се као зид висок 1700 метара издиже из мора [...]“. Дана 18. августа исте године, формирана је задужбина за прикупљање средстава за новчану потпору породицама „аустроугарских војника, палих од августа 1914. на ратиштима јужне Далмације, Херцеговине, југо-источне Босне и бившег Санџака“. Задужбини је дато име Ловћенска, а за дан у којем би се сваке године додељивала средства узет је 10. јануар, дан освајања Ловћена који „представља круну успеха победоносних аустроугарских трупа на Балкану“. Установљена је и медаља са ликом Кевеса на предњој страни и Ловћена на полеђини. Војничком позоришту који је основао др Кригер (Krüger) и у којем је глумила његова супруга, позната бечка глумица Хермина Касани (Hermine Cassani) дато је име „Ловћен“.

Аустроугарска медаља за храброст

Премештањем посмртних остатака Владике Петра Петровића Његоша у манастир Цетиње, 12. августа 1916. године, отклоњена је свака даља веза са дотадашњом симболиком и поимањем Ловћена као светог брда Црногораца. Извршење овог задатка је препуштено Српској православној цркви, чиме је чин пропагандно сведен на одлуку локалног становништва. О томе није било много извештаја.

„Ексхумирање посмртних остатака Петра II, који су потом пренети на Цетиње, обавио је 12. августа један црногорски владика. У присуству представника

аустроугарске војске и угледних Црногораца гроб је отворен уз велике напоре [...] Кости кнеза песника биле су овијене раскошном одеждом из које се видела само лобања. Владика је сопственим рукама прихватио распадне делове скелета и предао их свом духовном помоћнику. Затим се поворка спустила до пута за Цетиње на којем су чекала кола. О поступку ексхумирања војна управа је уз суделовање Црногораца саставила извештај да би се предупредило злонамерно представљање овог догађаја у штампи Антанте.¹³

Преношење Његошевих посмртних остатака са Ловћена на Цетиње представљено је као уступак народу, који „побожно уздиже поглед ка овој националној светињи“, а „из војних разлога сада није могуће походити врх Ловћена“. На годишњицу освајања најављено је „свечано откривање победничког споменика на Ловћену“, који „ће бити висок 16 метара, направљен од гранита и представљати стражара лицем окренутог Италији“.¹⁴

Најистакнутији извештач аустроугарског ратног пресбиороа био је писац Александар Рода Рода. Његов опус ратних текстова из Србије и о Србији и Србима је најобимнији. Поред тога извештавао је из Галиције, Албаније и Италије, а у бечком листу *Hoje Fraje Пресе (Neue Freie Presse)* налазимо и његове чланке о заузимању Црне Горе – од првих сукоба у децембру 1915. године¹⁵ преко освајања Цетиња и Ловћена и полагања оружја до пријема аустројских трупа у освојеној Црној Гори од стране домаћег становништва:

- *Das Vordringen unserer Truppen in Montenegro, 1915/12/13: 3. (Продор наших трупа у Црну Гору).*
- *Siegreiche Offensive in Montenegro, 1915/12/19: 5. (Победоносна офанзива у Црној Гори).*
- *Unter weißer Flage, 1915/12/20: 1–2. (Под белом заставаом).*
- *Unsere Fortschreitende Offensive in Montenegro, 1916/01/12: 4. (Напредовање наше офанзиве у Црној Гори).*
- *Eroberungen der wichtigsten Stellungen in Montenegro. Gewinnung der Wege nach Cetinje und anderen Zentren Montenegros, 1916/01/13: 2. (Освајање најважнијих положаја у Црној гори. Заузимање путева за Цетиње и остале центре Црне Горе).*
- *Die montenegrinische Armee im vollen Rückzug, 1916/01/15: 2. (Црногорска војска у потпуном повлачењу).*
- *Wie der Lovcen erobert wurde, 1916/01/15: 2. (Како је освојен Ловћен).*
- *Die Waffenstreckung Montenegros, 1916/01/18: 4. (Полагање оружја у Црној Гори).*
- *Schwirigkeiten bei der Waffenstreckung in Montenegro, 1916/01/22: 5. (Проблеми при полагању оружја у Црној Гори).*
- *Die Waffenstreckung Montenegros. Beendung der Verhandlungen, 1916/01/24: 1. (Полагање оружја у Црној Гори. Окончање преговора).*
- *Der Einmarsch unsere Truppen in Skutari und Podgoritza, 1916/01/25: 5. (Улазак наших трупа у Скадар и Подгорицу).*
- *Entwafnung in Montenegro und Lage in Albanien, 1916/01/27: 2. (Разоружавање у Црној Гори и стање у Албанији).*

¹³ *Eggenburger Zeitung*, 1. 9. 1916, 12.

¹⁴ *Der Tiroler*, 23. 1. 1917, 6.

¹⁵ Одлуку о освајању Црне Горе преко Ловћена донео је главнокомандујући аустроугарске војске Конрад фон Хецендорф већ у новембру 1915.

- *Festlicher Empfang unserer Truppen in Montenegro, 1916/01/30: 5. (Свечани пријем наших трупа у Црној Гори).*¹⁶

„Црногорска војска, која након одсуства, ка Албанији протераних, јадних остатака некада прворазредне српске војске, сада располаже у најбољем случају са 30.000 до 40.000 пушака, са свих страна је опкољена – са изузетком насеља према Албанији. У црногорским високим планинама би то могло значити почетак дуготрајног и крвавог малог рата. Да би до тога и дошло морали би Црногорци да имају обезбеђену могућност за пристизање резерви муниције и хране [...] али већ неко време су препуштени сами себи. У борбама задњих дана Црногорци су се храбро држали, али нису могли одолети удруженим снагама аустријске артиљерије и пешадије, опробаним у борбама са различитим непријатељима, и потпуно су се повукли. [...] 8. јануара је артиљеријска паљба на Ловћен изненадила Црногорце. Убрзо после прве паљбе у подне, док је на мору падала киша, а у брдима снег, отпочео је напад пешадије. У јутро 9. наставило се уз топовску грмљавину. [...] Снег је падао све јаче. Док је пешадија тиме била заштићена од непријатељског пуцња, дотле је артиљерија морала дубоко да избацује извидницу да би могла да делује. Око 11 часова пре подне 10. заузели смо обронак ове планине, на хиљаду метара надморске висине. [...] Врх Ловћена још није био освојен. [...] Ујутро нам је то пошло за руком – у јаком јуришу против бесног противнапада бранилаца и уз снажно појачање наше артиљерије која је служила за пример. [...] После жестоког отпора непријатељ се морао повући. [...] Трупа капетана Крауса, састављена од бораца из Егерланда¹⁷ и муслиманских добровољаца [...] заузела је Ловћен у 8 сати увече.“¹⁸

О освајању Ловћена оглашава се и Карл Фридрих Новак (Karl Fridrich Nowak), предратни бечки новинар, такође извештач Ратног пресбириоа, опробан већ у извештајима са руског ратишта. У Берлину 1917. године објављује и књигу *О Ловћену*. У угарским новинама *Pester Lloyd* даје у децембру 1916. године дужи приказ протекле ратне године:

„После Србије требало је одмах покорити Црну Гору да би се бар на једном ратишту све довело у ред. О изгледима за напад на Ловћен, као о целом подухвату против ове дивље брдске земље, владало је тада међу војним ауторитетима подељено мишљење. [...] Можда је било добро препустити Фелдмаршалу Макензену и овај други ударац. Ипак: сукоб са краљем Никитом био је надасве питање Аустроугарске, како би то само још могло бити и питање Италије.“¹⁹

Аустријски писац Штефан Цвајг, током целог рата сарадник Ратног пресбириоа, исказује дивљење према аустроугарској војсци поводом освајања Ловћена у свом дневнику 12. јануара: „Прво велико чисто аустријско дело, ударац песницом против Италије и изнад свега показатељ наше војне моћи.“ Након пада Ловћена 10. јануара, уследило је запоседање Цетиња 13. јануара, престанак борби 17. јануара и потписивање ратног уговора 25. јануара – капитулација Црне Горе. Ловћен је постао јако утврђење аустроугарске

¹⁶ Више у: Гордана Илић Марковић, *Рода Рода...*

¹⁷ Егерланд, у данашњој Чешкој, погранична област са Баварском.

¹⁸ Roda Roda: „Die Montenegroinische Armee im vollen Rückzug“, „Wie der Lovcen erobert wurde“, Neue Freie Presse, 15. 1. 1916, 2.

¹⁹ Karl Fridrich Nowak: „Das Kriegsjahr 1916“, *Pester Lloyd*, 16.12.1916, 1-2.

војске, одакле је штићен Котор, базна лука аустроугарске морнарице у току Првог светског рата.

Док штампа савезничких земаља истиче храброст и одбрану Црногораца и у освајању „мале Црне Горе“ не види разлог за славље Аустроугарске, у аустроугарској штампи се у контексту освајања Црне Горе примарно користи израз „полагање оружја“ и „капитулација“, а ретко „сепаратни мир“, а Црна Гора наводи као „најмања и прва земља која је у светском рату осигурала за себе мир.“²⁰ Ратна штампа се користи следећим мотивима: – бес и огорченост Црне Горе према савезничкој Италији – „Зет у Риму није ни прстом мрднуо за спас Црне Горе [...] и зато наша застава сада вијори над Јадраном и никада више неће бити спуштена“, „краљевска породица је морала да напусти Италију на захтев краља Емануела, да је не би компромитовала“, – разочарање у Француску и Велику Британију „због непружања помоћи“, – неповерење у Србију; окупација Србије и капитулација Црне Горе као упозорење Грчком и Румунији; – питање одласка Краља Николе у избеглиштво и његово оповргавање капитулације у штампи земаља Антанте и неутралних; – глад становништва; – непостојећа инфраструктура, привредна и културна заосталост земље; – тежак терен за ратовање: – пожртвованост и одлучност аустроугарских војника и официра јужнословенског порекла при заузимању Црне Горе; – наклоност према аустроугарској власти – „аустроугарске трупе као спаситељи“, снабдевање Црне Горе храном; – специфичност и проблеми при предаји оружја по потписивању капитулације. Извештавањима о „тешким условима за борбу“, „неприступачном пределу“, „борбености непријатеља“, истицана је снага и војна способност аустроугарске војске „која је прва успела да освоји Цетиње откако Црна Гора постоји“. Скоро ниједан лист не пропушта да нагласи удружено деловање „верних поданика Монархије“, при чему се посебно истиче учешће јужних Словена, потенцира њихова „лојалност цару и отаџбини“. Пишући о историји Црне Горе, потенцира се „краљевство које постоји мање од деценије“ и „заостала инфраструктура“.

Савезничка штампа доноси прилоге о глади која влада у Црној Гори и о масовном интернирању становништва. У аустроугарској штампи се ово оповргава. Александар Рода Рода се у септембру 1916. године, поново јавља чланком у *Ноје Фраје Пресе*, цитирајући, у свом стилу, „изјаве“ локалног становништва:

„Народ је задовољан, коначно има хлеба. Желимо само мир и прилике за посао, да бисмо надокнадили, оно што се годинама пропуштало. [...] Никада у Црној Гори није обрађивано оволико површине као данас [...] Наше оружје се истрошило у Балканском рату и морало је бити обновљено. Прави политичар задржао би се на престолу Црне Горе дуго времена и остао до данас неутралан. [...] Али је утицај Русије и Србије био прејак [...] и краљ је улетео у авантуру, са главом у врећу“^{21,22}.

²⁰ Поред осталог у: *Reichspost*, 25. 1. 1916, 1–4.

²¹ Фраза је наведена у тексту на српском у загради.

²² *Neue Freie Presse*, 1. 8. 1916, 4.

Штампа истиче Краља Николу, којег углавном назива Никита, као дугогодишњег владара Црне Горе, али „петогодишњег краља“, „земље патуљка“, „камене пустиње [...] у којој се краљ обогатио, а народ живи у беди“ – у карикатурама је наглашавана гојазност краља. Честа тема је „лукава женидбена политика“ којом је владар „увек наново постизао успехе за себе, за своју владу и земљу“. Судбини и карактеру његових синова: престолонаследника Данила, који се већ у време пре окупације са супругом налазио у Италији, а посебно другорођеног Мирка, који је остао у Црној Гори, посвећује се посебна пажња у анализама могућности повратка Петровића на престо. Најмлађи син Петар, који се налази са оцем у Лиону, није изазивао пажњу штампе, а од кћерки пажњу привлачи Јелена, удата за италијанског краља Виктора Емануела III.

Ратни уговор о полагању оружја Црне Горе (*Der Kriegsvertrag über die Waffenstreckung Montenegros*) потписали су 25. јануара 1916. у 18 часова са црногорске стране бригадир Јово Бећир и командир Петар Ломпар. Испред Царске и краљевске армије документ су потписали генерал Виктор Вебер (Viktor Weber) и генералштабни мајор Шупич (Schupich). Уговором, који је одмах објављен у више листова монархије, дозвољава се рад црногорске владе која „гарантује да ће сви војно способни мировати у својим местима становања и неће проводити никакву агитацију против Аустроугарске“ (тачка бр. 4), а сви црногорски војници који су заробљени после 17. јануара у 8:30 (време престанка ратних операција), не сматрају се више ратним заробљеницима (тачка бр. 5). Направљен је уступак да се оружје преда црногорским, а не аустроугарским управним органима (тачка бр. 2). У време потписивања уговора краљ Никола се, по бечкој штампи, није налазио у земљи. После пада Цетиња 13. јануара, краљ и Влада прелазе у Подгорицу, одакле краљ 18. јануара преко луке Сан Ђовани ди Медуа и Италије одлази у Лион, са краљицом, најмлађим сином Петром, принцем Наталијом и две ћерке, док у Подгорици остају Принц Мирко и три министра. Иако се већ у Ратном уговору као и током јануара у штампи говори о приступању преговорима и миру и формирању нове владе Црне Горе под управом Аустроугарске, и у наредним месецима се „доводи у питање легитимност принца и преосталих министара“ те да „мировни преговори не могу отпочети [...] јер ни Принц Мирко ни министри не поседују пуномоћ“.

Бечка штампа се у извештајима о току мировних преговора увек наново позива на садржај телеграма који је краљ Никола послао Францу Јозефу 13. јануара (31. децембра) – на француском и у немачком преводу:

„Господине, пошто су Ваше трупе данас заузеле моју престоницу, црногорска Влада је принуђена да се обрати царској и краљевској Влади са молбом за престанак оружаног сукоба и мир између државе Вашег царског и краљевског височанства и моје земље. Пошто услови срећног победника могу бити строги, тако Вам се Висости, обраћам унапред, да се заузмете за успостављање часног мира, који би био достојан угледа народа, који је увек уживао Вашу благонаклоност, поштовање и симпатије. Надам се да Ваше великодушно и витешко срце неће допустити да му се учини никакво понижење које не заслужује. Никола“²³

²³ Овде цитирано по: *Neue Freie Presse*, 1. 3. 1916, 6. Поновљено у више листова.

Наслов: „Предлог“, текст: Црну Гору може освоји и само један Аустријанац; наиме један добро опремљен поштар са новчаном пошиљком.“ (*Muskete*, 13.8.1914, 4).

Текст: „Ники и Вики. Два као нас двојица!“ (*Kronen Zeitung*, 26.1.1916, 1).

По званичној депеши председника Владе Мијушковића краљ Никола није издао „наредбе ни принцу Мирку ни члановима владе за повлачење војске из Шкадра“, те да „ни под којим условима не смеју водити мировне преговоре“. Питање одласка краља се увек наново тематизује у аустроугарској штампи. Наводи се да је „избегао под притиском Антанте“, „жртвујући се због ћерке Јелене“, удате за италијанског краља, а да сам није имао намеру да то учини.

„Поводом Никитиног бекства најинтересантније је једно писмо. Краљ је у Цетињу 13. јануара донео одлуку о капитулацији. Дан после је написао писмо цару Францу Јозефу у којем је с великом наклоношћу, поверењем и преданошћу објаснио да је против своје воље, под српским утицајем увучен у рат и да никада није престао да према цару гаји дубоко поштовање. И да сада с пуним поверењем ставља своју и судбину своје породице у милост и добронамерност његовог височанства.“²⁴

²⁴ *Neue Freie Presse*, 6. 2. 1916, 6.

Илустрација бр. 5:наслов: „Престанак непријатељског деловања у Црној Гори“,
 текст: „Црногорци моле за мир. Долазак парламентарца код наших трупа.“
 (Kronen Zeitung, 19. 1. 1916, насловна страна).

Sarajevski list преноси 24. јануара извештај из Рима по којем је „у Лион допутовала краљица Милена са две ћерке и снајом Наталијом, док су принчеви Мирко и Петар остали са оцем, краљем Николом, у Скадру“. Већ следећег дана, пак, исти лист доноси вест о приспећу краља Николе и принца Мирка у Италију и њиховом наставку пута за Лион.

У данима од освајања Ловћена и Цетиња до објаве да је краљ напустио Црну Гору, превладава позитивни израз о владару. Одлука краља да се „приступи мировним преговорима“ и „пристане на безусловну капитулацију“ представљена је у штампи као разумна и једина могућа одлука у датој ситуацији:

„Од две могућности између којих је морала да се донесе одлука, једна је: опонашати пример Краља Петра, а друга: преговори са непријатељом. Да је напустио земљу, што Антанта и сада од њега захтева, заувек би изгубио свој

дом и могућност повратка. И када би се претпоставило, оно што је више него нерeално, да Антанта преузме примат и оствари успех над трупама Централних сила на Балкану, настала би велика Србија у којој за Краља Николу не би било места. А ако не би дошло до овог преокрета, што је сигурно, после бега из земље Краљ Никола не би имао никакву могућност да се у њу врати. Тиме је он учинио оно што је, напуштен од својих савезника [...], након разумне процене, морао да учини [...].²⁵

Улазак аустроугарских трупа у Цетиње 13. јануара приказује слику „пријатељског дочека“, „спаситеља народа“. Исти тон извештавања задржава се и при уласку у Скадар и Подгорицу.

„Наступајући из правца Јадрана наше трупе су напредовале према Скадру, заузеле град и албанске области на источној обали Скадарског језера. Велики број црногорских војника, који су молили да буду одведени у заробљеништво, указивао је да код својих кућа нису имали ништа за живот. Тако су се на једном месту од 1500 војника само њих 21 вратили кућама. Становништво је својим пријатељским ставом према нашим трупама одавало да су у доласку наших трупа видели спас од беде.“²⁶

Када принц Мирко због лечења 8. априла 1916. прелази из Подгорице у Беч, краљ Никола у писму упућеном председнику црногорске Владе у егзилу, Радовићу, доставља да он не одобрава ово путовање, а да принц Мирко при томе нема званичну функцију па тако и не може имати утицаја на Владу, као и да деветорица министара који су остали у Црној Гори и формирали нови кабинет, по потписивању капитулације, позивајући се на XVI члан устава, више не припадају Влади.²⁷ Одлазак принца у Аустроугарску монархију је пропраћен у више чланака.²⁸ Бечки листу *Ноје Фраје Пресе* извештава о заустављању принца у Сарајеву 6. априла где га је „у име гувернера Босне и Херцеговине примио пуковник Минић“ и при томе су пропагандним изразом наведене наводне причеве речи из разговора са новинаром:

„Мени су Аустријанци и Угари познати као витешки народ [...] Црногорци су засигурно задовољни и имају разлога за то, јер се заиста не може очекивати више такта, исправности и сусретљивости него што Ваше установе, како војне тако и цивилне, показују према нашем народу. Црногорци се могу сматрати срећнима што на врху управе за гувернера имају таквог кавалира као што је то фелдмаршал Вебер. Познато вам је уосталом да у Црној Гори никада није постојала нетрпељивост према Аустроугарској.“²⁹

²⁵ *Neue Freie Presse*, 24. 1. 1916, 1.

²⁶ *Исто*, 5.

²⁷ Писмо је уз напомену да се ради о оригиналу пренесено у бечком листу *Reichspost*, 26. 5. 1916, 4.

²⁸ Становници Црне Горе могли су након 17. јануара, од када земља није била у оружаном сукобу са Аустроугарском, бити као цивили само интернирани односно конфинирани, што је као могућност давано онима који су сами могли сносити трошкове смештаја и хране. Конфинираном се одобрало место боравка, а особа је била дужна да се редовно јавља властима. Тиме је принцу Мирку по капитулацији било дозвољено да борави на свом имању Крушевац код Подгорице, а због погоршања здравља му је одобрен прелазак у санаторијум у Беч, што је свакако био и добродошао пропагандни потез.

²⁹ *Neue Freie Presse*, 8. 4. 1916, 2.

Принц умире у санаторијуму, у Бечу, 3. марта 1918. Опело је обављено у српском Храму Светог Саве у трећем бечком округу, а сахрањен је, како се у аустроугарској штампи наводи, уз војне почасте, на Централном гробљу уз присуство делегације из Црне Горе³⁰. О овом догађају извештава целокупна аустроугарска штампа, а у цетињском листу *Cetinje Zeitung* вест је објављена на насловној страни. Принц се у тадашњој штампи наводи као аустрофил, противник очеве русофилске политике, који је по капитулацији као једини из краљевске породице остао у Црној Гори. Из тајне депеше главнокомандујућег аустроугарске војске Конрада фон Хецендорфа, упућене 8. децембра 1915. године, по освајању Србије и пред поход на Црну Гору, министру спољних послова Аустроугарске Барону Стефану Буриану (*Stephan Burián von Rajecz*)³¹ сазнајемо:

„Врховна војна команда је у поседу, истина још непроверене, информације да је црногорски краљ Никола тешко оболео. Ако дође до смене на престолу власт ће преузети принц Данило. Познат ми је као веома повучен, неодлучан и углавном наклоњен Аустроугарској монархији, те би вероватно због личног комодитета и немања ратних и политичких амбиција настојао да нам се прикључи и задржи макар и привидно на престолу. Претпоставити је да би – ако дође на власт – покушао да се са нама споразуме. Колико је мени познато и принц Мирко је истих схватања – иако се он због своје моралне мање вредности не узима нарочито у обзир.“³²

Принц Мирко се још једном, непосредно после рата, појављује у бечкој штампи, овога пута у вези са цивилним процесом који је покренула бечлијка Роса Подлински, бивша слушкиња његове супруге Наталије, тражећи признавање очинства за дете које је зачето на Цетињу 1909. и рођено у Бечу 1910. године. Како наводи извештај под насловом „Принц и слушкиња – прво силована, а потом протерана“, принц се две године није одазивао позивима на суђење „иако је виђан у шетњи улицама Беча“. Након његове смрти у септембру 1918. процес је настављен и окончан у марту 1919. године *после три године у корист подносиоца тужбе – исказима сведока који су потврдили да је њихова веза на Цетињу била јавна тајна.*³³

Док је од 1914. до 1916. године Црна Гора у аустроугарској штампи представљана као назадна земља у којој се гладује и живи под деспотизмом краља Николе, већ од освајања Ловћена и Цетиња те током окупације, слика се мења у земљу „одлучних бораца“, „сурових, али лепих предела“, „земљу напретка“ и „разумног становништва“ који са „захвалношћу гледа на нову управу“. У току окупације сатиричном подсмеху и критици изложени су искључиво они који су напустили земљу – у првом реду краљ Никола.

³⁰ 1917. године је разведен његов брак са принцезом Наталијом која је 1916. са краљевском породицом избегла у Италију, где се у то време налазила са тројицом синова – најмлађи принц Михајло је постао наследник престола 1921. после смрти краља Николе и абдикације стрица Данила, који није имао деце, у његову корист. Принц Данило умире 24. септембра 1939. такође у Бечу и почива на истом гробљу као и његов млађи брат Мирко.

³¹ Министар иностраних послова од јануара 1915. до децембра 1916. године, када се враћа на своју претходну позицију министра финансија. 1918. добија титулу грофа.

³² Државни архив Аустрије, ННStA, 1064, АОК, 1914–1915, P.I.A. XLVII

³³ *Illustrierte Kronen Zeitung*, 7. 6. 1919, 9.

Анализа мотива и начина реализације ратног извештаја на примеру Црне Горе у Првом светском рату потврђује универзалност пропагандног израза.

Gordana Ilić Marković

Vom „Zwergstaat“ zum „Land des Fortschritts“

Montenegro in der österreichisch-ungarischen Presse des Ersten Weltkrieges

Zusammenfassung

Der Untersuchungsgegenstand dieser Arbeit stellt der propagandistische Sprachgebrauch in der österreichisch-ungarischen Presse während der Okkupation Montenegros im Ersten Weltkrieg dar. Die K. u. k. Armee besetzte Montenegro im Januar 1916. Die damalige Presse schenkte diesem Ereignis hohe Aufmerksamkeit. Die Berichterstattung und analytische Texte konzentrierten sich hauptsächlich um drei Ereignisse: die Eroberung von Lovćen, Flucht des montenegrinischen Königs Nikola ins Exil und um die Kapitulation Montenegros. Mittels Presse wurden die politischen Ziele sanktioniert, indem sie sich vorherrschender Ressentiments bediente, um die Bevölkerung zu beeinflussen, sie zu manipulieren und ihr Verhalten zu lenken, um alle verfügbaren Kräfte für den Krieg zu mobilisieren. Mit Vorurteilen behaftete Themen wurden hervorgehoben, um die Stimmung aufzuheizen und Kriegs Atmosphäre zu erzeugen. Die Art und Weise, wie die Geschehnisse beschrieben wurden, entschied über die Ausformung der Wahrnehmung. Somit spiegelte die Sprache nicht die Ereignisse wider, vielmehr wurde die Wahrnehmung der Wirklichkeit durch Sprache konstruiert und mittels Sprachmittel systematisch beeinflusst. Die Analyse zeigte deutlich, wie das Wort im Prozess der Verwirklichung politischer Ziele zu einer mächtigen Waffe heranwachsen kann. Die in dieser Arbeit vorgenommene Analyse, unterlegt durch zahlreiche Pressezitate aus Österreich-Ungarn und fokussiert auf die für Montenegro in der kriegerischen Auseinandersetzung entscheidenden Ereignisse, sehen wir als einen Beitrag zur komparativen Kriegspropaganda-Forschung. Zusammen mit anderen Studien, die sich diesem Thema widmen, bestätigen sie die Universalität der Kriegspropaganda.

Schlüsselwörter: Montenegro, Österreich-Ungarn, Erster Weltkrieg, Sprache der Kriegspropaganda, der Fall von Lovćen, König Nikola von Montenegro, Waffenniederstreckung.